

Ялтушківське повстання 1918 року

В період національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. Поділля неодноразово палало повстаннями та селянськими виступами. Особливо багатим в цьому плані був 1918 рік, коли Україну окупували спочатку військові формування більшовицької Росії, а згодом, внаслідок Берестейського миру, так звані „союзні” австро-угорські та німецькі війська.

Пекельним для окупаційних військ став серпень 1918 року, коли майже третина території України піднялась в єдиному повстанському пориві проти окупантів. В серпні цього року минає 90 років з дня повстання підняте єврейською молоддю та робітництвом місцевого цукрового заводу в Ялтушівській волості Могилів-Подільського повіту.

Актуальність даної проблеми обумовлена її розмитістю в дослідженнях істориків. Ялтушівський виступ розглядався завжди в контексті повстання подільських більшовиків та соціал-революціонерів (лівих) на території Могилівського, Ямпільського та Брацлавського повітів [1; 8; 12]. Лише в деяких роботах автори висловлювали припущення, що Ялтушівський виступ слід розглядати як збройну сутичку, спричинену економічними протиріччями між єврейською торгівельною інтелігенцією під керівництвом „Бунду” та польськими цукрозаводчиками і землевласниками [7; 9].

Метою даного дослідження є спроба висвітлити причини, підготовку та перебіг виступу, а також на основі газетних матеріалів 1918 року та архівних справ центральних та місцевих архівів визначити роль представників осередку єврейської соціалістичної партії „Бунд” в Ялтушівському повстанні.

Після підписання в лютому 1918р. Берестейського мирного договору між УНР та державами почв'рного союзу розпочалась окупація союзними австро-угорськими та німецькими військами території України. Разом із союзниками повертались у свої маєтки і польські поміщики. В Ялтушівську волость

повернулись: Казимир Красовський у Слободу Ялтушівську, Староліхонський в Ходаки, Кобилянський в Підлісній Ялтушків, цукровий завод повернули поміщику Зайцеву, який проживав у Києві [4, Арк.9]. Поміщики одразу розпочали повертати свою вже засіяну землю. Це викликало серед селян незадоволення, однак присутність австро-угорського батальйону на території Ялтушківського цукрового заводу стримувала їх від поспішних виступів.

Частина жителів містечка, особливо робітники цукроварні, брали активну участь в діяльності осередків місцевих політичних партій. Агітаційно-повстанські та страйкові ідеї соціал-революціонерів, більшовиків та бундівців знайшли підтримку у скривджених селян та робітників.

В кінці липня 1918 року на Ялтушівському цукровому заводі формується два політичних підпільних осередки: один представляли більшовики і соціал-революціонери, а інший молодь з місцевого осередку „Бунду”.

Перший осередок вже на кінець липня згуртував навколо себе близько 20 активістів на чолі з М.Магдієвим, Т.Пирчем і Т.Бадикою. Вони мали тісні відносини з Могилів-Подільським соціал-революціонерами та більшовиками і отримували від них зброю та агітаційну літературу, яку розповсюджували між селянами та робітниками.

Бундівці об'єднали навколо себе місцеву інтелігенцію та незадоволених політикою цукрозаводчиків робітників. Проводили серед них агітаційну діяльність спрямовану на проведення страйку. Виступали за покращення умов праці та введення 8-ми годинного робочого дня на цукровому заводі.

На початку серпня в будинку місцевого робітника Трифона Бабійчука відбулись об'єднавчі збори обох комітетів [6, Арк.69]. На них було вирішено приєднатись до повстання, яке мали підняти в повіті соціал-революціонери. Планувалось, що повстанців буде біля 350 чоловік, а тому загін розбили на п'ять частин і призначили командирами: Г.Назаренка, О.Назаренка, В.Пирча, Я.Сесика і С.Бондара. Командиром повстанців обрали Давида Шмуклермана [5, Арк.66-68].

Однак через неузгодженість дій повстання розпочалось 14 серпня, а не 20 серпня, як було заплановано. Дізнавшись, що в район Бару вирушила Могилів-Подільська комендантська сотня на чолі з Андрієм Вовком, яка підтримала селянське повстання, ялтушківці прийняли рішення розпочати виступ ввечері 18 серпня [21, Арк.74-75].

Початкові повстання було присвячено літературно-вокальний вечір в Ялтушівському народному училищі. Ввечері 18 серпня молодь з місцевого драматичного кружка ставила п'єсу „Наймичка”, на перегляд якої прийшли представники місцевої влади та офіцерських склад австро-угорської частини, що дислокувалась на заводі [11, С.2].

З початком п'єси повстанці перерізали телеграфні проводи в містечку. В напрямку Нової Ушиці вирушила група бійців провести розвідку, але їх перестрів австро-угорський роз'їзд, розпочався бій. В такій ситуації повсталі змушені були прискорити події – загони Т.Бабійчука та О.Назаренка оточили училище, де 35 повстанців під керівництвом Д.Шмуклермана почали розправу над публікою. В залі піднялась жахлива плутанина, люди почали вискакувати через вікна і двері [14, С.2]. Повстанці арештували начальника державної варти, його помічника та представників австро-угорського офіцерства і місцевої інтелігенції, забрали їх із собою і закрили у волосному правлінні [17, Арк.46]. Складніша ситуація склалась на цукровому заводі. Там солдати австро-угорського батальйону влаштували повстанцям бій. В перестрілці син управляючого заводу Красовського застрелив одного з керівників повстанців Д.Шмуклермана [10, С.3], важко поранені були А.Назаренко, Т.Бабійчук. Однак заводська залога змушена була відступити в сторону Нової Ушиці [18, Арк.89].

Повсталі цілу ніч очікували допомоги з Могилів-Подільська, але їх надії були марними. Вранці підпільний комітет оголосив мобілізацію всіх чоловіків віком від 18 до 50 років. Більшість населення не виявило бажання приєднатись до повстанців, а тому їх кількість після мобілізації становила

300-350 чоловік. Вони почали будувати укріплення в напрямку Нової Ушиці та Бару [22, Арк.137].

21 серпня розпочався наступ австро-угорського полку з боку Нової Ушиці і допоміжного батальйону з м. Бар. Містечко було взято в тісне кільце. В результаті артобстрілу в Ялтушкові було спалено 137 будинків, а в Слободі Ялтушківській – 131 [19, Арк.136]. Однак частині повстанців вдалось прорватись в районі с.Ходаки. Вони пішли на з'єднання із загонами Пастухова, що просувались на територію Ямпільського і Брацлавського повітів [20, Арк.293-294].

Австрійці, після зайняття селища, зігнали на центральну площу уціліле після обстрілу населення і розпочали польовий суд. За вироком було повішано Василя Котика, Гордія Богатира і Суню Подольського. Важкопоранених Трифона Бабійчука і Андрія Назаренка австрійці закололи штиками. Розстріляно було також декількох заложників – 95 річного діда Суні Подольського Лейбу Зайцева, батьків Шмуклермана і Горенбейна [2, Арк.7]. За 3 поранених австрійських солдат на містечко та навколишні села окупанти наклали контрибуцію 120 тисяч рублів [13, С.1; 23, Арк.13]. Місцевий осередок партії „Бунд” австрійці повністю розгромили, а більшість його членів спровадили в Ново Ушицьку тюрму [15, Арк.39]. Так було придушене Ялтушківське повстання.

Попри зусилля більшовиків і бундівців більшість населення не підтримало виступу [24, Арк.42]. Селянство, на яке так сподівались повсталі проявило повну політичну апатію, залишивши незадоволених на одинці з переважаючими силами окупантів.

Характерною ознакою виступу стала відсутність зв'язку між партійними осередками і селянськими масами. Повстанський провід опинився у руках молодих мрійників, ідеї яких були далекими для пересічного громадянина. Це й стало головною причиною поразки Ялтушківських бундівців.

Однак боротьба проти окупаційних військ та польського панства не припинялась. На території волості з'явилися загони селян-повстанців, які

продовжили тероризувати австро-угорські частини та панські економії [16, Арк.33]. Дії повстанців призвели до захоплення ними 6 листопада містечка і встановлення влади революційного комітету на чолі з Миколою Остапишиним [3, Арк.3]. Національно-визвольна війна на Поділлі, як і по всій Україні переходила в свою заключну стадію – „отаманщину”.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Валковий П.М. Війна без флангів. – К., 1966.
2. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф.П.138. – Оп.2. – Спр.4.
3. ДАВО. – Ф.П. 138. – Оп.2. – Спр.35.
4. ДАВО. – Ф.П. 138. – Оп.2. – Спр.38.
5. ДАВО. – Ф.П. 138. – Оп.2. – Спр.45.
6. ДАВО. – Ф.П. 138. – Оп.2. – Спр.48.
7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917-1920 рр. – Кам'янець-Подільський, 2005.
8. Захарченко П.П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К., 1997.
9. Комарніцький О.Б. Становище єврейських громад у добу гетьманату П.Скоропадського (на матеріалах містечок Правобережної України). // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13.
10. Правда. – 1918. - №181. – 28 серпня.
11. Радянський прапор. – 1958. - №98. – 17 серпня.
12. Слизький І.Ф. Народні повстання на Поділлі проти німецьких окупантів у 1918 році // Матеріали другої Подільської історико-краєзнавчої конференції – Львів, 1968.
13. Слово Подоліи. - 1918. - №89. – 1 вересня.
14. Слово Подоліи. – 1918. - №90. – 3 вересня.
15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.1793. – Оп.1. – Спр.56.
16. ЦДАВО України. – Ф.1794. – Оп.1. – Спр.18.
17. ЦДАВО України. – Ф.2311. – Оп.1. – Спр.119.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.59.
19. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.83.
20. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.103.
21. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.108.
22. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.114.
23. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп.1. – Спр.115.
24. ЦДАГО України. – Ф. 17. – Оп.1. – Спр.23.